

**Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University
Faculty of Humanities**

STUDIES IN THE HUMANITIES

Annual

VI

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ჰუმანიტარული კვლევები

ნელინდეული

VI

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC(უაკ)050.8(479.22)
ჰ-952

მთავარი რედაქტორი: ზაზა სხირტლაძე

ტომის რედაქტორი: თამარ გოგუაძე

სარედაქციო საბჭო: ზაზა ალექსიძე, ვინფრიდ ბოედერი (გერმანია), თინათინ ბოლქვაძე, დევიდ ბრაუნდი (დიდი ბრიტანეთი), დარეჯან გარდავაძე, იოსტ გიპერტი (გერმანია), რისმაგ გორდეზიანი, დარეჯან თვალთვაძე, ენტონი ისტმონდი (დიდი ბრიტანეთი), მარიამ ლორთქიფანიძე, ჰიროტაკე მადეა (იაპონია), დამანა მელიქიშვილი, ირმა რატიანი, მანანა რუსეიშვილი, აპოლონ სილაგაძე, ნანა ტონია, ბერნარ უტიე (საფრანგეთი), აკაკი ყულიჯანაშვილი, მზექალა შანიძე, კარლ შმიდტი (დიდი ბრიტანეთი), ნინო ჩიქოვანი, ელგუჯა ხინთიბიძე, ქეთევან ხუციშვილი, გორჩა ჯაფარიძე.

სარედაქციო კოლეგია: ნანი გელოვანი, ირინა გველესიანი, ელენე გოგიაშვილი, თამარ გოგუაძე

Editor-in-Chief: Zaza Skhirtladze

Editor of the Volume: Tamar Gogvadze

EDITORIAL COUNCIL: Zaza Aleksidze, Winfried Boeder (Germany), Tinatin Bolkvadze, David Braund (Great Britain), Nino Chikovani, Antony Eastmond (Great Britain), Darejan Gardavadze, Jost Gippert (Germany), Rismag Gordeziani, Gocha Japaridze, Elguja Khintibidze, Ketevan Khutsishvili, Akaki Kulijanashvili, Mariam Lortkipanidze, Hirotake Maeda (Japan), Damana Melikishvili, Irma Ratiani, Manana Ruseishvili, Mzekala Shanidze, Carl Schmidt (Great Britain), Apolon Silagadze, Nana Tonia, Darejan Tvaltvadze, Bernard Outtier (France).

EDITORIAL BOARD: Nani Gelovani, Elene Gogiashvili, Tamar Gogvadze, Irina Gvelesiani

გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017

ISSN 1987-894X

ლევან ბებურიშვილი

ეთიკური პრობლემა ვაჟა-ფშაველას პოემა „სტუმარ-მასპინძელში“

ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში სამართლიანადაა აღიარებული, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ერთ უძირითადეს საკითხად პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობა გვევლინება. აღნიშნული პრობლემა მთელი სიმწვავეთაა დასმული პოემა „სტუმარ-მასპინძელში“. მკვლევართა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ნაწარმოებში არსებითად გადმოცემულია ორ სიმართლეს შორის მოქცეული ადამიანის ტრაგედია, პიროვნებისა და საზოგადოების დაპირისპირება კი განპირობებულია ეთიკური დილემით – ურთიერთშეუთავსებელი სავალდებულო ზნეობრივი ნორმების კონფლიქტით. შესაბამისად, მიდიან დასკვნამდე, რომ ორივე მხარეს – პიროვნებასაც და საზოგადოებასაც – აქვს საკუთარი სიმართლე.

მაგალითად, გიორგი ნატროშვილის შეხედულებით, პოემის კითხვისას „ვგრძნობთ, რომ იბადება წინააღმდეგობა, რომელშიც თვითეული მხარე მართალია და მორალურად მაღალი და რომელთა შერიგება სიკვდილსაც არ შეუძლიან“.¹

არსებითად იმავე თვალსაზრისს იზიარებს ნოდარ ნათაძეც. მისი აზრით, მართალია, პოეტის სიმპათია ჯოყოლასა და ალაზას მხარესაა, რომელნიც თავიანთი ამაღლებული გრძნობების კარნახით მოქმედებენ, მაგრამ იმავედროულად „...ვაჟა ნათლად გვაგრძნობინებს კონფლიქტის მეორე მხარის სიმართლესაც... თემს არ შეეძლო, რომ თავისი თავისათვის მტრის შებრალების ნება მიეცა. ეს მის ელემენტარულ საარსებო და სათავდაცვო მოთხოვნილებებზე ხელის აღებას ნიშნავდა“.²

საკითხი „სტუმარ-მასპინძელში“ წამოჭრილი ორი სიმართლის შესახებ საგანგებოდ დაამუშავა აკაკი ბაქრაძემ. კრიტიკოსი ამგვარად აანალიზებს ნაწარმოებში განვითარებულ კონფლიქტს: „ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი ზნეობრივი წესი: სტუმარ-მასპინძლობა და შურისძიება.

¹ ნატროშვილი 1947, 224.

² ნათაძე 1973, 207.

ორივე როგორც საზოგადოების, ისე პიროვნების მიერ თანაბრად არის აღიარებული... რა უნდა ჰქნას, ერთი მხრივ, ჯოყოლამ და, მეორე მხრივ, საზოგადოებამ? ორივე ადათის დაცვა შეუძლებელი და გამორიცხულია... ჯოყოლამ (პიროვნებამ) სტუმარ-მასპინძლობის წესის დაცვა არჩია, საზოგადოებამ – შურისძიებისა. დაირღვა ჰარმონია. ორი სიმართლე დაეჯახა ერთმანეთს. მართალია ჯოყოლა, იგი იცავს სტუმარ-მასპინძლობის ადათს, მტყუანია ჯოყოლა – იგი არღვევს შურისძიების ადათს. მართალია საზოგადოებაც. იგი იცავს შურისძიების ადათს. მტყუანია საზოგადოებაც. იგი არღვევს სტუმარ-მასპინძლობის ადათს. ორი სიმართლის და ორი სიმტყუანის ბრძოლისას გაიმარჯვა საზოგადოებამ“.³ აქვე აკაკი ბაქრაძე იმასაც საგანგებოდ აკონკრეტებს, რომ მართალია, საზოგადოება იმარჯვებს ფიზიკურად, მაგრამ ზნეობრივი გამარჯვება პიროვნებას რჩება.

„უიმედო დილემად“ აფასებს ნაწარმოებში განვითარებულ კონფლიქტს ინგლისელი ქართველოლოგი დონალდ რეიფილდიც.⁴

იგივე შეხედულება სარწმუნოდ მიაჩნია გიორგი არაბულსაც, რომელიც საგანგებოდ ცდილობს თემის სიმართლის დასაბუთებას: „მართებულია თუ არა თემის მოქმედება? უნდა ვაღიაროთ, რომ იმდროინდელი ცხოვრების წესის, ადათობრივი სამართლის, მიხედვით, მართებულია. თემი ვერ დაუშვებს, რომ საშიში მტერი ცოცხალი გაუშვას. სხვა საქმეა, რა გზით და როგორი ფორმით აკეთებს ამას. ზვიადაურს მძინარეს, უიარაღოს დაეცნენ, გაკოჭილი წაიყვანეს სასაფლაოზე და ერთ-ერთი მიცვალებულის საფლავზე დაკლეს სამსხვერპლო ცხოველის, მკვდრის სულისათვის შესანიშნავი ზვარაკის მსგავსად. რა თქმა უნდა, ეს არაეთიკური და არავაჟკაცური საქციელია ადამიანისადმი მოპყრობის თვალსაზრისით. მაგრამ იმ საზოგადოების შეგნება, რომელშიც ეს ხდება, ადამიანთა ურთიერთობის სიმკაცრე, ულმობლობა და მათი წარმოდგენა საიქიოზე... ამ მოქმედებასაც გამართლებას უძებნის და დასაშვებად თვლის“.⁵

ბოლო დროს იგივე შეხედულება განავითარა ზაზა შათირიშვილმა: „სტუმარ-მასპინძლისა“ და „ალუდა ქეთელაურის“ საერთო თემა პიროვ-

³ ბაქრაძე 1990, 194.

⁴ რეიფილდი 1982, 11.

⁵ არაბული 2011, 45.

ნებისა და საზოგადოების კონფლიქტია. მაგრამ საქმე ისაა, რომ, მაგალითად, „სტუმარ-მასპინძელში“ ერთმანეთს უპირისპირდება არა „კოლექტიური“ და „ინდივიდუალური“, არა პიროვნება და საზოგადოება (თემი), არამედ ორი კანონი სტუმარ-მასპინძლობის „ნესი“ (ოჯახის კანონი) და „ნესი“ სისხლის ალებისა (თემის კანონი). ჯოყოლა და ალაზა იცავენ ერთ ნესს, ხოლო თემი – მეორეს და, ცხადია, რომ (როგორც ჭეშმარიტ ტრაგედიაში) ორივე მხარე მართალია“.⁶

როგორც ვხედავთ, ზემოთ მოტანილ შეფასებებში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ორივე მხარე (ჯოყოლაც და თემიც) იცავს მხოლოდ ერთ სავალდებულო ადათობრივ ნორმას (ჯოყოლა – სტუმარმასპინძლობის ნესს, თემი – შურისძიების ადათს), რაც, მკვლევართა აზრით, განპირობებულია იმით, რომ სისხლის ალება და სტუმარმასპინძლობა **თანაბარძალოვანი** ადათებია და მსგავს ვითარებაში ორივე მათგანის დაცვა შეუძლებელია. აქ იგულისხმება ისიც, რომ, ადათობრივი სამართლის მიხედვით, არაა განსაზღვრული, თუ რომელ ზნეობრივ ჩვეულებას ენიჭება უპირატესობა იმ შემთხვევაში, როცა მტერია სტუმრად და როგორ უნდა მოიქცეს ამ დროს მასპინძელი. აქედან გამომდინარე, მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ორივე მხარეს აქვს საკუთარი სიმართლე.

კრიტიკოსთა ერთი ნაწილი (ნ. ნათაძე, გ. არაბული) იმ თვალსაზრისითაც საუბრობს თემის სიმართლეზე, რომ მათი შეხედულებით, ქისტები უბრალოდ თავს უფლებას ვერ მისცემდნენ, უვნებელი გაეშვათ მოწინააღმდეგე, რადგან ეს თემის საარსებო მოთხოვნილებებზე უარის თქმა იქნებოდა. ამგვარად განმსჯელნი, ნებსით თუ უნებლიედ, პრინციპის – მიზანი ამართლებს საშუალებას – გამამართლებლად გვევლინებიან. ქცევის სამართლიანობის კრიტერიუმად სარგებლის მიჩნევა საერთოდ აზრს უკარგავს სიმართლის ეთიკურ კატეგორიას, რადგან სუბიექტის ქცევის სისწორე განისაზღვრება არა იმით, თუ რამდენადაა მისთვის ხელსაყრელი ამა თუ იმ ქცევის შედეგი, არამედ იმის მიხედვით, რამდენად თანმიმდევრულად, საზოგადოებაში აღიარებული ეთიკური ნორმების მიხედვით მოქმედებს იგი მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე. ამდენად, ამ თვალსაზრისით გაუმართლებელია თემის სიმართლეზე საუბარი.

ასე რომ, იმის გასარკვევად, დგას თუ არა ნაწარმოებში ეთიკური დილემა, აუცილებელია დადგინდეს, რამდენად თანმიმდევრულია, ერთი

⁶ შათირიშვილი 2006, 28.

მხრივ, ჯოყოლას, ხოლო მეორე მხრივ – თემის საქციელი ადათობრივი სამართლის მიხედვით და განსაზღვრავდა თუ არა მთიელთა ზნეობრივი კოდექსი იმას, როგორ უნდა მოქცეულიყო მასპინძელი იმ შემთხვევაში, თუ მისი სტუმარი მტერი აღმოჩნდებოდა.

საკითხის ნათელსაყოფად აუცილებელია, ერთი მხრივ, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალის გათვალისწინება, რადგან როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ვაჟას მიერ სტუმარმასპინძლობის „...ადათის ასეთი დახასიათება პოეტური სურათი კი არ არის, არამედ არსებული ვითარების ნამდვილი გამოხატულებაა. ეს დადასტურებულია ეთნოგრაფიული მონაცემებით“⁷, ხოლო მეორე მხრივ – თავად პოემა „სტუმარ-მასპინძლის“ დეტალური ანალიზი.

კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფიისა და სამართლის მკვლევარნი ერთსულოვნად მიუთითებენ, რომ კავკასიელ მთიელთა ცნობიერებაში სტუმარმასპინძლობის ტრადიცია რელიგიური სინმიდის ხარისხშია აყვანილი; სტუმრისადმი უდიდესი პატივისცემა და ერთგულება საუკუნეთა განმავლობაში განმტკიცებული, ხელშეუხებელი მორალური ნორმაა და იგი მთიელთა რაინდული ზნის საუკეთესო გამოხატულებად გვევლინება. ცნობილი რუსი ისტორიკოსი და სამართალმცოდნე, კავკასიის ხალხთა სამართლის მკვლევარი, აკადემიკოსი მაქსიმ კოვალევსკი წერს: „მასპინძლის მიერ სტუმრის დაცვას ყოველგვარი საშიშროებისაგან, მათ შორის მოსისხლესაგან, ატარებს რელიგიური მოვალეობის ხასიათს. ოსები ამ თვალსაზრისით მთელი კავკასიელი ხალხების საერთო პრაქტიკას იზიარებენ. მკვლელი, თვითონ მოკლულის სახლში სტუმრად მიღებული, არც ერთ შემთხვევაში არ იქნება გაცემული; მასპინძლისა და მისი ოჯახის ღირსება დაკავშირებულია სტუმრის ხელშეუხებლობასთან. ესეც ცოტაა, მასპინძელი ვალდებულია სტუმრის მოკვლის შემთხვევაში მისი სისხლიც კი იძიოს“.⁸ ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის საფუძველზე იმავე დასკვნამდე მიდიან ქართველი მკვლევრები. მ. მონერელიას თქმით, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში „სახლში შემოსული მოსისხლეც კი ხელშეუხებელი ხდებოდა, რადგან პირველ რიგში იგი სტუმარი იყო და სტუმრისათვის საჭირო პატივისცემას მოითხოვდა“⁹.

⁷ კიკნაძე 2005, 130.

⁸ Ковалевский 1886б, 51.

⁹ მონერელია 1987, 30.

მთიელთა ეს ზნეობრივი მრწამსი ყველაზე კარგად ჩანს ხევსურულ ხალხურ ბალადაში „შიოლა და მთრეხელი“, რომელშიც სწორედ იმგვარი შემთხვევაა აღწერილი, მაქსიმ კოვალევსკი რომ საუბრობს.

ბალადის მიხედვით, ხევსურ მთრეხელს შემოაკვდა სწოელი შიოლა ღუდუშაური, რომელმაც მას იარაღისა და ცხენის წართმევა დაუპირა. ღუდუშაურები სისხლის ასაღებად დაედევნენ მკვლელს. მთრეხელმა ჯერ ეკლესიისათვის თავის შეფარება სცადა, მაგრამ რადგან კარი დაკეტილი დაუხვდა, მოკლული შიოლას დას მიადგა დახმარების სათხოვნელად:

„მივა და შაიხვენების ძმისა მამკლავი დისასა:

„– დაო, ვერ შამინახევდი? ცხოვნებას შენის ძმისასა!“

ქალი ჯერ საგონებელში ჩავარდა და ტირილი დაიწყო, მაგრამ სტუმარმასპინძლობის წმინდა ტრადიციის დარღვევა ვერ გაბედა და შეიფარა ძმის მკვლელი:

„– წამოდი, შავო და ბნელო, სულს თუ ვაამებ მკვდრისასა“.

სისხლის ასაღებად დადევნებულ შიოლას ძმებს მათი და შეევედრა, რომ არაფერი ევნოთ მისი სტუმრისათვის, არ შეებღალათ მისი ოჯახის ღირსება, მაგრამ ღუდუშაურებმა „საკვმით“ ესროლეს ისარი მთრეხელს და მოკლეს.

სხვადასხვა დროს ჩაწერილი ხალხური გადმოცემების მიხედვით, თურმე ქალმა იმდენად მძაფრად განიცადა სტუმრის სიკვდილით მიყენებული შეურაცხყოფა, რომ არ წავიდა საკუთარი ძმის, შიოლას ტირილზე. მოკლული მთრეხელი კი პატივით გაასვენა სახლიდან და წინ „ქორა ხარი“ წაუმძღვარა, შემდეგ კი თავის ქმარს – ქერას – დაავალა, მოეკლა შიოლას ერთ-ერთი ძმა და ამით გამოესყიდა ოჯახის სირცხვილი – ხალხში არ გაეველება თქვენს გვარს, იტყვიან, სტუმარი ვერ შეინახესო. ქერას უცდია, თავი აერიდებინა ამ განზრახვისათვის, მაგრამ ცოლის დაჟინებული მოთხოვნის შემდეგ მართლაც მოუკლავს ქალის ერთ-ერთი ძმა, რასაც კიდევ სამ-სამი მკვლელობა მოჰყოლია როგორც ქერეთ, ისე ღუდუშაურთა მხრიდან.¹⁰ აკაკი შანიძის მიერ ჩაწერილი ბალადა სრულდება განმაზოგადებელი დასკვნით, რომელშიც ჩანს მთქმელის გულისწყრომა სტუმარმასპინძლობის უწმინდესი ტრადიციის დარღვევის გამო:

¹⁰ შანიძე 2009, 398, მახაური 2003, 136-151.

„ამბობენ ჩამაქცევასა ახალციხურის კლდისასა,
თან ჩაყოლასა ამბობენ ქერბელელაის ძისასა,
ვერ შეინახა სტუმარი, ვაი ვა დედას მტრისასა!“¹¹

ასეთი იყო კავკასიელ მთიელთა ზნეობრივი მრწამსი სტუმარმასპინძლობასთან დაკავშირებით და ეს მხოლოდ მხატვრული სურათი კი არ არის, არამედ ისტორიულად არსებული სინამდვილე.

განსაკუთრებით საინტერესოა, ხომ არ ავლენს ამ თვალსაზრისით რაიმე თავისებურებას ვაინახური მოდგმის ხალხთა (ინგუშების, ჩეჩნების, ქისტების) ადათები. ამის გამორკვევა მნიშვნელოვანია იმის გამო, რომ ჯოყოლა სწორედ ამ საზოგადოების წევრია.

ვაინახური ფოლკლორის, ეთნოგრაფიისა და ისტორიის მკვლევართა დასკვნით, სტუმარმასპინძლობა ვაინახებში უნმიდეს მოვალეობად, ყველაზე აღმატებულ ტრადიციადაა აღიარებული. ქისტები და ჩეჩნები სტუმარს უდიდესი პატივით ეპყრობიან, რადგანაც სტუმარი ღვთის გამოგზავნილად მიიჩნევა (შდრ.: „აი, სტუმარი მოგგვარე, ღვთის წყალობაა ჩვენზედა“). ქისტების, ისევე როგორც სხვა კავკასიელ მთიელთა, წარმოდგენით, მასპინძელი, უპირველეს ყოვლისა, პასუხისმგებელია სტუმრის უსაფრთხოებაზე. „თუ მასპინძელს სტუმარი მოუკლეს, ისევე დაიწყებს დავას, როგორც მოკლულის ნათესავები. ადათით, სისხლის (ფჰა) ნახევარი საფასური ეკუთვნის მასპინძელს, როგორც დაზარალებულს“.¹² თუ მასპინძელი სათანადოდ არ მოუფრთხილდა სტუმარს, ის საყოველთაო შეჩვენებას იმსახურებს. ა. ბერჟეს ცნობით, თუკი სტუმარს გაძარცვავდნენ, შეურაცხყოფდნენ ან მოკლავდნენ მასპინძლის დაუდევრობის და გაუფრთხილებლობის გამო, მასპინძელი მოიკვეთებოდა საზოგადოებიდან მანამ, სანამ შურს არ იძიებდა საკუთარი სტუმრის შეურაცხმყოფელზე. მანამდე ხალხი ქვებით ამოუქოლავდა მას კარს. ეს მეორეობოდა ყოველ ღამე მანამ, სანამ მასპინძელი ამ სამარცხვინო ლაქას არ ჩამოირეცხავდა.¹³

სტუმარმასპინძლობის ადათის განსაკუთრებული ძალა დაკავშირებულია კერის კულტთან. კერა, მთიელთა წარმოდგენით, უნმინდესი, საკრალური ადგილია. კერის კულტი იმდენად ძლიერი იყო ვაინახებში,

¹¹ შანიძე 2009, 51.

¹² ხანგოშვილი 2005, 67.

¹³ Берже 1859, 87.

რომ ქისტური ადათით, თუ „მოსისხლე მოახერხებდა დაზარალებულის სახლში შესვლას და შუაცეცხლის ჯაჭვზე (ძე) ხელის წაღებას, ის ჩადენილი დანაშაულისაგან თავისუფლდებოდა“.¹⁴ ანალოგიური იყო ქართველ მთიელთა წარმოდგენაც. გადმოცემის თანახმად, ქისტი ბალათური შეიპარა მოსისხლის სახლში და კერის წინ ნაბადში გახვეული დანვა. როცა სახლის პატრონები წააწყდნენ, არათუ შური იძიეს, არამედ იძულებულნი გახდნენ, შერიგებაზეც დათანხმებულიყვნენ, რადგან მოსისხლე უკვე მათ სტუმრად მიიჩნეოდა.¹⁵

ერთი ვაინახური თქმულების მიხედვით, ძმებმა დაატყვევეს თავიანთი დაუძინებელი მტერი, რომელმაც მათ მამა მოუკლა და დიდი ზიანი მიაყენა, ამიტომაც გადაწყვიტეს, მისთვის განსაკუთრებული სახით მოელოთ ბოლო, მაგრამ გადაუდებელი საქმის გამო, იძულებულნი გახდნენ სამი დღით სახლი დაეტოვებინათ. ძმებმა დედას დაუბარეს, რომ ტყვისათვის არ მიეცა საჭმელ-სასმელი, მაგრამ ქალს შეეცოდა იგი და დააპურა. როცა სახლში დაბრუნებულმა ძმებმა შეიტყვეს დედის საქციელის შესახებ, თქვეს: – როგორღა ვიძიებთ ახლა შურს იმ ადამიანზე, რომელმაც ჩვენი პური ჭამა? მოგვინევს გავათავისუფლოთ იგი, რადგან გატეხა რა პური ჩვენს ოჯახში, იგი უკვე სტუმარია და არა ტყვე. ამის შემდეგ ძმებმა მართლაც გაათავისუფლეს მტერი.¹⁶

სხვა თქმულება ასეთია: ერთ ობლად გაზრდილ ყმანვილს ერთ ღამეს სამი ამბავი მიუვიდა: მამაშენის ძმადნაფიცი გზაშია და ამაღამ გესტუმრებაო; მამაშენის მკვლეელი ამ ღამეს ამ ადგილას გაივლის და ჩაუსაფრდით; ამაღამ შენს დანიშნულს ძალად ათხოვებენ და დაიხსენიო. ახალგაზრდა საგონებელში ჩავარდა, არ იცოდა, რა ექნა. ბოლოს დედა დაეხმარა რჩევით: საცოლეს კიდევ მონახავ, მკვლელსაც სხვა დროს გაუსწორდები, პირველ ყოვლისა, სტუმარს უნდა დავხვდეთ, თავი რომ არ მოგვეჭრასო.¹⁷

წარმოდგენილი მასალების მიხედვით, თვალნათლივ ჩანს მთიელთა ადათების იერარქია. სტუმრის ხელშეუხებლობა, მისი დაცვა ნებისმიერ შემთხვევაში კავკასიელი მთიელისათვის რელიგიური მოვალეობაა,

¹⁴ მარგოშვილი 1985, 43.

¹⁵ ბარდაველიძე 1971, 67.

¹⁶ Ингушетия 1999, 199-200.

¹⁷ ხანგოშვილი 2005, 67.

„საღმრთო წესია“ და ღირსეული კაცი არასოდეს უმუხთლებს სტუმარს, თუნდაც იგი მოსისხლე მტერი გამოდგეს.

თავად ვაჟა-ფშაველასა და მისი გმირებისთვისაც, ბუნებრივია, შესანიშნავადაა ცნობილი სტუმარმასპინძლობის ადათის ასეთი ძალა. ვაჟა-ფშაველა თავად იყო კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფიის უბადლო მცოდნე და მისი შემოქმედებაც თვალნათლივ ადასტურებს, რომ პოეტმა უმცირეს ნიუანსებამდე იცოდა მთიელთა ადათები თუ მათი ყოველდღიური ყოფის თავისებურებანი. თავის ეთნოგრაფიულ წერილში – „ხევსურები“ – ხევსურთა წეს-ჩვეულების დახასიათებისას, ვაჟა-ფშაველა ცხადად მიუთითებს, რომ მთიელის ოჯახში სტუმრის ხელშეუხებლობა ნებისმიერ შემთხვევაში საგულდაგულოდაა დაცული: „სტუმარი ხევსურის სახლში ხელშეუხებელია. სტუმრის მოსისხლე მტერს, მასპინძლის მეზობელიც, თუნდა ძმაც რომ იყოს, არ შეუძლიან სტუმარს ხმა გასცეს; თუკი ვინმე გაკადნიერდა, მაშინ თვითონ მასპინძელი გასცემს პასუხს სტუმრის მოდავეს, სისხლის დაქცევასაც არ დაერიდება, ოღონდ სტუმარი შეურაცხყოფისაგან დაცვას“.¹⁸

ვაჟა-ფშაველას გმირებისათვისაც შესანიშნავად არის ცნობილი, თუ რომელ ადათს უნდა მისდიონ მათ იმ დროს, როცა მტერია სტუმრად. ამ შემთხვევაში უპირატესობა ენიჭება სტუმარმასპინძლობას. აღნიშნული გარემოება კარგად ჩანს ვაჟა-ფშაველას პოემა „სისხლის ძიებიდან“. ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი, ქიჩირი, აპირებს, რომ მოსისხლე მტერს, ასლანს, ესტუმროს და დაუზავდეს. მიუხედავად იმისა, რომ ის შესანიშნავად იცნობს მასპინძლის მზაკვრულ ბუნებას, მაინც ძნელად წარმოუდგენია, რომ ისეთი ზნეწამხდარი კაციც კი, როგორიცაა ასლანი, გაბედავს და დაარღვევს „საღმრთო წესს“, სტუმარმასპინძლობის უწმინდეს მოვალეობას და ოჯახში მისულ მოწინააღმდეგეზე ხელს აღმართავს:

„მე კი ჩვენს, ჩერქეზთ რჯულზედა
სახლში მიუვალ ძმურადა!..
არც მე მექნება სანაღვლოდ,
არც თავი დაკარგულადა.
საღმრთო წესს როგორ დაარღვევს,
ისეც გაფუჭდა სრულადა?!“

¹⁸ ვაჟა-ფშაველა 1964, 48.

მას შემდეგ, რაც ასლანი დაარღვევს ადათს და სტუმრად მისულ მტერს შეიპყრობს, ქიჩირი სთხოვს მას, რომ არ გაახმაუროს თავისი უღირსი საქციელი, რადგან ადათისადმი ესოდენ უპატივცემულო მოპყრობის მაგალითი ხალხზე მავნე ზეგავლენას მოახდენს:

„ნუ გააგონებ ჩერქეზთა,
რომ მომატყუე ზავითა,
ნუ ნაჰყვნი მოძმეთ ბუნებას
შხამ-სანამლაჲთ, ავითა.
ეს ჩვეულება მტკიცედ გვაქვს:
წმინდად შენახვა კერისა,
პირობის დაურღვევლობა,
ძმად შინ შენახვა მტერისა“.

ერთი სიტყვით, წარმოდგენილი მასალების მიმოხილვის საფუძველზე ნათელია, რომ **კავკასიელ მთიელთა ადათობრივი სამართლის მიხედვით, მას შემდეგ, რაც მტერი ოჯახის ზღურბლს გადაკვეთდა, უპირატესობა ენიჭებოდა სტუმარმასპინძლობის წესს და მის მიმართ მოქმედებას წყვეტდა შურისძიების ადათი. იგი ძალაში შედიოდა მხოლოდ მასპინძლის ოჯახის დატოვების შემდეგ.**¹⁹ მაშასადამე, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ჯოყოლა ალხასტაისძე სრულიად თანმიმდევრულად იქცევა და მისი მხრიდან რაიმე ვალდებულების შეუსრულებლობის (ანდა ცალმხრივობის) თაობაზე საუბარი სრულიად გაუმართლებელია.

მიუხედავად ამისა, ჯოყოლას დახასიათებისას იმასაც მიუთითებენ, რომ თითქოს იგი უპირისპირდება თემს, რამდენადაც ჯერ მასპინძლობას უწევს მტერს, შემდეგ კი უარყოფს სისხლის ალების ადათს. გ. ქიქოძის მიხედვით, თემის პოზიციიდან ჯოყოლა მოღალატეა უმთავრესად იმის გამო, რომ მტერს მასპინძლობს: „ვაჟას გმირების უბედურება იწყება იმ წუთიდან, როცა ისინი სცდილობენ გადალახონ ბუნებრივი და ათასწლოვანი ტრადიციებით განმტკიცებული საზოგადოებრივი საზღვრები... ტრაგიკულია ჯოყოლასა და ალაზას ბედი „სტუმარ-მასპინძელში“: მათ უღალატეს თავიანთ თემს და ქისტების მოსისხლე მტერს მასპინძლობა და ჭირისუფლობა გაუწიეს“.²⁰

¹⁹ შდრ.: „მას შემდეგ, რაც სტუმარი დატოვებს მასპინძლის კერას და აღარ იმყოფება მისი დაცვის ქვეშ, სისხლის ალების მოვალეობა კვლავ ძალაში შედის და შეიძლება აღსრულებულ იქნას კიდევ ყოფილი მასპინძლის მიერ“ – Ковалевский 1886б, 53.

²⁰ ქიქოძე 1963, 250.

იურიდიული განმარტების მიხედვით, ღალატი ადამიანის შეგნებული, გაცნობიერებული, წინასწარგანზრახული საქციელია. შესაბამისად, ჯოყოლას ღალატზე იმ შემთხვევაში შეიძლება საუბარი, ზვიადაურის ვინაობა რომ სცოდნოდა და მაინც სტუმრად დაეპატიჟა იგი. ნაწარმოებში კი მოქმედება იმგვარად ვითარდება, რომ ჯოყოლა თავისდა უნებურად, წინასწარი განზრახვის გარეშე მასპინძლობს მტერს. თავის მხრივ, ქისტებმაც შესანიშნავად იციან, რომ ჯოყოლა არ არის მოღალატე და უბრალოდ ვერ ცნობს ზვიადაურს. მასპინძლისაგან გასული „დროული კაცი“ ასე ხსნის ჯოყოლას საქციელს:

„ქისტებო, ჩვენი მოსისხლე
შემოგვეპარა ღამითა.
სჩანს, რო ჯოყოლა ვერ იცნობს,
არ უნახია თვალითა
ეგ ჩვენი ამომგდებელი,
ჩვენი მრბეველი ძალითა“.

ერთი სიტყვით, არავითარი საფუძველი არ გვაქვს, ვისაუბროთ ჯოყოლას მიერ თემის ღალატზე იმის გამო, რომ იგი ზვიადაურს მასპინძლობს. მეორე საკითხია ის, თუ რამდენად უპირისპირდება ჯოყოლა სისხლის ალების ადათს საერთოდ. ნაწარმოების მიხედვით, მას სრულიადაც არ აქვს მისწრაფება რომელიმე ადათის დარღვევისაკენ, უბრალოდ თანმიმდევრულობის დაცვის მომხრეა, როდესაც ეუბნება მუსას: „მე გთხოვ, გაუშვა, მუსაო, ნუ სტანჯავ უდიერადა, როცა გასცდება ჩემს ოჯახს, იქ მოუყარით ავადა“. სამართლიანად შენიშნავს გრიგოლ კიკნაძე: „ჯოყოლა ამ შემთხვევაშიც ცნობს იმ ადათს, რომლის თანახმად ოჯახიდან გასული სტუმრის მიმართ ისევ ძალაში შედის სისხლის ალების მოთხოვნა. ასე რომ, ჯოყოლა სავსებით თანმიმდევრულია ადათების დაცვის თვალსაზრისით“.²¹

სინამდვილეში საკუთარ ადათს აქ თავად თემი არღვევს, რადგან შეურაცხყოფს საკუთარი წევრის ღირსებას. როგორც აღინიშნა, მთიელთა წარმოდგენით, კერის კულტი იმდენად მტკიცე იყო, რომ მისი უპატივცემულობა არავის ეპატიებოდა. კერიის ჯაჭვზე ხელისმოკიდებით წარმოთქვამდა მთიელი ფიცს, კერიის ჯაჭვის მოპარვა მიუტევებელ დანაშაულად ითვლებოდა,²² სახლისათვის თოფის სროლა კი – კაცისათვის თოფის სროლად.²³ ადათობრივი სამართლის მიხედვით, არავის გარეშე-

²¹ კიკნაძე 2005, 130-131.

²² Ковалевский 1886ა, 78.

²³ ხანგოშვილი 2005, 61.

თაგანს შეეძლო ოჯახის საქმეში ჩარევა ოჯახის უფროსის ნებართვის გარეშე. ამ უკანასკნელის ფუნქციები იმდენად დიდი იყო, რომ როგორც მიუთითებენ, ზოგჯერ იგი წყვეტდა ოჯახის ამა თუ იმ წევრის სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხს²⁴. ის ფაქტი, რომ გარედან მოსულს ოჯახში არა-ვითარი თვითნებური საქციელის ჩადენის უფლება არ ჰქონდა არც ერთ შემთხვევაში, კარგად ჩანს პოემის ტექსტიდან. ჯოყოლას სტუმარ ხნიერ ქისტს ზვიადურის დანახვისას მგლის ფერი დაედო და ხანჯლისკენ გააპარა ხელი, მაგრამ დროულად მოთოკა თავი, „რადგან სტუმარი სხვის სახლში ვერ გაშლის ხათაბალასა“. ცხადია, ჯოყოლას სტუმრებად ითვლებოდნენ მის კარს მიმდგარი ქისტებიც, რომელთაც შეურაცხევს მასპინძლის ღირსება, გაიტაცეს რა მისი სტუმარი ოჯახიდან.

ვაჟა-ფშაველა დიდი ოსტატობით გვიხატავს ბრბოს ფსიქოლო-გიას. შურისძიების წყურვილი გონებას უბნელებს ქისტებს. მასა აფ-ექტებზე დაყრდნობით მოქმედებს, სრულფასოვნად ვეღარ აცნობიერებს ვითარების თავისებურებას და ნებისმიერ ფასად შურისძიებას ისახავს მიზნად. შედეგად კი „თემი ადათების მიხედვით მოქმედებისას არღვევს საკუთარსავე ცხოვრების წესებს, არ იცავს ადგილისა და დროის ფაქ-ტორს, რომელიც იმდენად ძლიერი იყო, რომ საკრალურ მნიშვნელობა-საც კი იტევდა. უძველესი წარმოდგენით, ზოგიერთი ქცევა მკაცრად ემორჩილებოდა ადგილისა და დროის პრინციპს. მაშასადამე, თემშიაც ადათის ნორმები მიღებული თანმიმდევრობით უნდა შესრულებულიყო. ამას მოითხოვს ჯოყოლაც თემისგან:

დღეს სტუმარია ეგ ჩემი,
თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა...

ჯოყოლა ასევე მტკიცედ იცავს მოქმედების ადგილის შეუვალობა-საც:

ჩემს ოჯახს რა პასუხს აძლევთ?
სახლში ხართ, განა შარადა!

ან:

როცა გასცდება ჩემს ოჯახს,
იქ მოეპყარით ავადა“^{.25}

²⁴ Ковалевский 1890, 66.

²⁵ წონკოლაური 2008, 270-271.

მიუხედავად იმისა, რომ შურისძიების წყურვილი გონს უბინდავს ბრბოს, ქისტებს მაინც აქვთ დანაშაულის შეგრძნება. ამ ფაქტზე ის მხატვრული დეტალი მიგვანიშნებს თვალნათლივ, რომ ისინი მალულად აპირებენ ჯოყოლას სტუმრის დატყვევებას. სამართლიანად შენიშნავს დავით ნონკოლაური: „თემი თვითნებურად იქცევა, როცა ჯოყოლას თავისი გადანყვეტილების შესახებ არაფერს ამცნობს. პირიქით, ჯოყოლას ოჯახში მიგზავნილ მოთვალთვალეს თემი ავალებს, რომ „სოფლის განზრახვა არა გზით მას არ ჩაუგდოს ყურადა“. ბუნებრივად დგება კითხვა: რატომ უმაღავენ ჯოყოლას თავიანთ მიზანს? ცხადია, იმიტომ, რომ ადათის დარღვევას აპირებენ“.²⁶ ქისტებმა შესანიშნავად იციან, რომ ღირსეული კაცი არავის მისცემს სტუმრის შეურაცხყოფის უფლებას, ამიტომაც მალულად ატყვევებენ ზვიადაურს. თემი ფიქრობს, რომ დააყენებენ რა უკვე ფაქტის წინაშე ჯოყოლას, უფრო ადვილად დათრგუნავენ მის პიროვნულ ნებას. ვერ ახერხებენ რა ჯოყოლას გატეხვას დაშინებით, ბოლოს მზაკვრული ფსიქოლოგიური დარტყმით ცდილობენ მის გადაბირებას, როცა ამცნობენ, რომ „თვით ამან მოკლა შენი ძმა არყიანებში თოფითა“. ჯოყოლა ამ ურთულეს გამოცდასაც უძლებს, იგი ახერხებს დაძლიოს დიდი სულიერი ტკივილი, არ უღალატოს მორალურ პრინციპებს, მათ დაუქვემდებაროს თავისი ქცევა და ბოლომდე მონოლითურ პიროვნებად დარჩეს:

„– ეგ მართალია, იქნება...
რა უნდა მითხრათ მაგითა,
მითც ვერ მიაბამთ ჩემს გულსა
თქვენს გულისთქმასთან ძაფითა.
დღეს სტუმარია ეგ ჩემი,
თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა,
მითაც მე ვერ ვუღალატებ,
ვფიცავ ღმერთს, ქმნილი იმისა“.

განსაკუთრებული სიცხადით ის გარემოება, თუ ვის მხარესაა ამ ვითარებაში სიმართლე, ჩანს ჯოყოლასა და მუსას სიტყვიერი დაპირისპირების დროს. ჯოყოლა სრულიად სამართლიანად ადანაშაულებს თანამოძმეებს საკუთარი რჯულის უგულებელყოფასა და საუფლო წესის გატეხვაში. სტუმარმასპინძლობის „საუფლო წესად“ მოხსენიება კიდევ

²⁶ ნონკოლაური 2008, 228.

ერთხელ ცხადად მიუთითებს, რომ ადათობრივი სამართლის მიხედვით, სტუმრის ხელშეუხებლობა რელიგიური მოვალეობის ხასიათს ატარებს. ჯოყოლას თქმით, თემის საქციელი გაუგონარია, არავის სმენია ქისტეთში სტუმარს ასე მოქცეოდნენ.

„– რას სჩადით? – შემოუძახა: –
ვის სტუმარს ჰბოჭავთ თოკითა?
რად სტეხთ საუფლო ჩვენს წესსა,
თავს ლაფს რად მასხამთ კოკითა?..
ვის გაუყიდავ სტუმარი?
ქისტეთს სად თქმულა ამბადა?..
თვის რჯული დაგვიწყებიათ,
მიტომ იქცევით მცდარადა“.

იმ შემთხვევაში, თუ სტუმარმასპინძლობა და სისხლის აღება თანაბარძალოვანი ადათებია, მაშინ ქისტებმა წარმოდგენილ შემთხვევაში ჯოყოლას მიერ ნახსენებ „საუფლო წესს“ სხვა „საუფლო წესი“ უნდა დაუპირისპირონ. იმ სიტყვებს, რომელსაც მკვლევრები თემის არგუმენტად მოიხმობენ ხოლმე – „მაგრამ მტერს მტრულად მოექე, თავად უფალმა ბრძანაო“ – სინამდვილეში, ბოლოს, ზვიადაურის „შენიღვის“ შემდეგ ამბობენ ქისტები, როცა „ხალხის გული და გონება სასინანულოდ მიჰქროდა“. **ჯოყოლასთან კამათისას არავინ იმონებებს ამ მცნებას, რადგან თემმა კარგად იცის, წარმოდგენილ შემთხვევაში მას ვერ დაეკისრება არგუმენტის ძალა, რადგან ადათების იერარქიით, უპირატესობა ეკუთვნის სტუმარმასპინძლობას.** ამიტომაც საკრალურ ავტორიტეტს მხოლოდ ჯოყოლა იმონებებს, თემი კი ვერ ახერხებს მყარი ზნეობრივი არგუმენტის მოყვანას. მისი ერთადერთი საბუთი ძალაა, თემის ერთპიროვნული გადანყვეტილება:

„შენ და შენს სტუმარს, ორივეს
ერთად გადგისვრით ბექითა.
თემს რაც სწადიან, მას იზამს
თავის თემობის წესითა...
შენაც ამასთან შაგონავთ,
თემის პირს რომ სტეხ, თავხედო!
ჩვენის ნარჩევის დარღვევა
შენ როგორ უნდა გაჰბედო?“

ერთი სიტყვით, ჯოყოლას ადანაშაულებენ „თემის პირის გატეხვასა“ და უმრავლესობის თანხმობით მიღებული ერთიანი გადაწყვეტილები-სადმი დაუმორჩილებლობაში. თემისათვის ამ შემთხვევაში უზენაესი ავტორიტეტი „საუფლო წესი“ კი არ არის, არამედ – საკუთარი თავი („თემს რაც სწადიან, მას იზამს თავის თემობის წესითა“), პრაქტიკული საჭიროება. უზენაეს ავტორიტეტად კი გამოცხადებულია უმრავლე-სობის, თანამედროვე ტერმინით თუ ვიტყვით, „დემოკრატიული“ ნება. „საღმრთო წესს“ უპირისპირდება ვიწრო უტილიტარული მისწრაფება. თემი ივნყებს საკრალურ ადათს, რადგან მოცემულ შემთხვევაში ხელს არ აძლევს იგი და იყენებს შერჩევით სამართალს.

თემისაგან განსხვავებით, ჯოყოლა მყარი ღირებულებების მქონე პიროვნებაა. ზნეობრივ კანონს მისთვის საყოველთაო, იმპერატიული მნიშვნელობა აქვს ნებისმიერ შემთხვევაში და პირნათლადც აღასრუ-ლებს მას, თუნდაც მთელ თემთან დაპირისპირება მოუხდეს. ჯოყოლას-ათვის, როგორც ნამდვილი პიროვნებისათვის, ზნეობრივი ღირებულება უმრავლესობის ნებაზე მაღლა დგას და ბოლომდე ერთგულებს მას.

მიუხედავად ამისა, მაინც წერენ, რომ ჯოყოლა „... დამნაშავეა იმ დროს მოქმედი ადათობრივი სამართლის მიხედვით იმაში, რომ თემის გადაწყვეტილებას არ ემორჩილება“.²⁷ იმასაც აღნიშნავენ, თითქოს თემს ნებისმიერ შემთხვევაში შეეძლო შეეცვალა საკუთარი ადათი და, აქედან გამომდინარე, ჯოყოლასაც მართებდა დაჰყოლოდა მის ნებას.

როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, კავკასიურ თემებში რაიმე წე-სის შეცვლა ხდებოდა საყოველთაო კრების შედეგად, თანაც ეს ეხე-ბოდა უმთავრესად ცხოვრების პრაქტიკულ საჭიროებასთან დაკავშირე-ბულ, ყოფით საკითხებს და არამც და არამც საკრალურ ნორმებს. ცხა-დია, საუკუნეთა განმავლობაში განმტკიცებული, რელიგიური სინმიდის სფეროში აყვანილი ისეთი ადათი, როგორიც სტუმარმასპინძლობაა, ხელ-შეუხებელი იყო და ასეთ კონსერვატიულ საზოგადოებაში მისი შეცვლა თუ კორექტირება (თანაც მომენტალურად) აზრად არავის მოუვიდოდა.

ასე რომ, აქ პიროვნული მორალი კი არ უპირისპირდება სოციალურ მორალს, როგორც ამას ზოგჯერ მიუთითებენ ხოლმე, პიროვნება რაიმე ახალ ზნეობრივ კანონს კი არ ადგენს, არამედ სწორედაც რომ იგი იცავს სოციალური მორალის იმ ნორმას, რომელსაც თავად აფექტებს აყოლილი

²⁷ არაბული 2011, 49.

საზოგადოება ღალატობს. ერთი სიტყვით, ჯოყოლა ცამდე მართალია არა მხოლოდ პიროვნული, არამედ სოციალური მორალის თვალსაზრისითაც.

ორი სიმართლის თეორიას საფუძველს აცლის ის გარემოება, რომ ვაჟა თანაგრძნობას არ განგვაცდევინებს თემისადმი, არამედ მკვეთრად უარყოფითი ფერებით გვიხატავს მას, როგორც შურისმაძიებელს, მოძალადეს. ჯოყოლას მოწინააღმდეგეთადმი პოეტის უარყოფითი მიმართება მათ მეტაფორულ დახასიათებაში იჩენს თავს. ჯოყოლასგან გასული „დროული“ ქისტის შესახებ ნათქვამია, რომ: „წავიდა, კარი-კარ დადის ენასა ლესავს შხამითა“, ჯოყოლასთან სტუმრად მისულ მოყურადეს კი „ვინ იცის, გული სავსე აქვს გველის შხამით და გესლითა“. სეირის მაყურებელი ბრბო კი სიხარულით ადევნებს თვალ-ყურს ზვიადაურის შეწირვის საზარელ რიტუალს: „ყველას უხარის მის მოკვლა, ან ვინ დაიწყებს გლოვასა“ და ა. შ.

ქისტები დამნაშავენი არიან იმის გამო, რომ არ იცავენ მოქმედების თანმიმდევრულობას. ერთი სიტყვით, თემი არა მხოლოდ დღევანდელი გადასახედიდან იქცევა არაპუმანურად და უსამართლოდ, არამედ თვით თემური წყობილების პირობებში არსებული სამართლებრივი ნორმების მიხედვითაც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სინამდვილეში პოემა „სტუმარ-მასპინძელში“ არ გვაქვს საქმე ეთიკურ დილემასთან. ერთმანეთს უპირისპირდება არა ორი სიმართლე, არამედ სიმართლე და უსამართლობა (ჯოყოლას უკანასკნელი რეპლიკა: „გრისხავდეთ ცა-ქვეყნის მადლი, **უსამართლობას** შერებითა!“ და თემის მხრიდან დუმილი, ნათლად მიგვანიშნებს, ვინ მოქმედებს უსამართლოდ).

მაშინ, როდესაც მთელი თემი არღვევს საკრალურ ადათს, ერთი ადამიანი, ზნეობრივი გმირი იცავს საკუთარ ოჯახს, თემისა და, საერთოდ, ადამიანობის ღირსებას. „სტუმარ-მასპინძელში“ დახატულია იმ ადამიანის ტრაგედია, რომლისთვისაც უმრავლესობის ნებაზე მაღლა ზნეობრივი ღირებულება, სინდისის გრძნობა დგას. პრაქტიკულ-უტილიტარული მიზნებით დაბრმავებული საზოგადოება ძალადობს იდეალური ღირებულებებით მცხოვრებ ადამიანზე, ვისთვისაც ზნეობა განყენებული თეორია კი არ არის, არამედ – ცხოვრების წესი. მიუხედავად იმისა, რომ ჯოყოლა ფიზიკურად მარცხდება, იგი სულიერად იმარჯვებს, რადგან არ ღალატობს მორალურ მრწამსს და სწორედ ზნეობრივი მოვალეობის პირნათლად აღსრულებაში ხედავს ვაჟა-ფშაველა ადამიანის ცხოვრების უმთავრეს საზრისს.

მით უმეტეს დღეს, როდესაც „უმრავლესობის დემოკრატიულ ნებას“ ხშირად მოიხმობენ ხოლმე, როგორც ზნეობრივ არგუმენტს, ვაჟას „სტუმარ-მასპინძელი“ შეგვახსენებს, რომ უმრავლესობის ნება არ შეიძლება იყოს სიმართლის უპირობო საბუთი და არსებობს ეთიკის სფერო, რომელიც უმრავლესობის ნებაზე მაღლა დგას და კალკულაციით არ განისაზღვრება. პიროვნების სიმყარე სწორედ მაშინ ვლინდება თვალნათლივ, როდესაც იგი უმრავლესობის ნების წინააღმდეგ დაიცავს ზნეობრივ ღირებულებას. ნამდვილი პიროვნება ისაა, ვინც არ გაეთვლინება მასის დამთრგუნველ ძალას და ყოველგვარი ზეწოლის მიუხედავად, მოახერხებს ზნეობრივ ერთეულად დარჩენას.

ბიბლიოგრაფია

References

არაბული 2011: არაბული გ. 2011, *ვაჟა-ფშაველას პოეტურ-მხატვრული სამყარო*, თბილისი

ბარდაველიძე 1971: ბარდაველიძე ვ. 1971, მთისა და ბარის მოსახლეობის ურთიერთობის ისტორიიდან საქართველოში, *მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია*, 3, 64-76

ბაქრაძე 1990: ბაქრაძე ა. 1990, *რწმენა*, თბილისი

ვაჟა-ფშაველა 1964: ვაჟა-ფშაველა, 1964, *თხზულებანი ათ ტომად*, ტ. IX, თბილისი

კიკნაძე 2005: კიკნაძე გ. 2005, *თხზულებანი*, ტ. 1, თბილისი

მარგოშვილი 1985: მარგოშვილი ლ. 1985, *პანკისელი ქისტების წესჩვეულებები და თანამედროვეობა*, თბილისი

მახაური 2003: მახაური ტ. 2003, *ხალხური და ლიტერატურული ბალადა*, თბილისი

მონერელია 1987: მონერელია მ. 1987, *სტუმარმასპინძლობის ტრადიციები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში*, თბილისი

ნათაძე 1973: ნათაძე ნ. 1973, *ლიტერატურული წერილები*, თბილისი

ნატროშვილი 1947: ნატროშვილი გ. 1947, *ლიტერატურული ეტიუდები*, თბილისი

რეიფილდი 1982: რეიფილდი დ. 1982, *ზედროული სამყარო, „ლიტერატურული საქართველო“*, 12, 11

- ქიქოძე 1963:** ქიქოძე გ. 1963, *რჩეული თხზულებანი*, ტ. 1, თბილისი
- შათირიშვილი 2006:** შათირიშვილი ზ. 2006, ვაჟა-ფშაველა და პოეზიის სანყისი, *ჩვენი მწერლობა*, № 13, 28-30
- შანიძე 2009:** შანიძე ა. 2009, *ქართული ხალხური პოეზია*, ხევისურული, თბილისი
- წონკოლაური 2008:** წონკოლაური დ. 2008, *ვაჟა-ფშაველას თეორიულ-ლიტერატურული ნააზრევნი*, თბილისი
- ხანგოშვილი 2005:** ხანგოშვილი ხ. 2005, *ქისტები*, თბილისი
- Берже 1859:** Берже А. П. 1859, *Чечня и чеченцы*, Тифлис
- Ингушетия 1999:** *Ингушетия и ингуши*, Под ред. Адама Малсагова, 1999, Назрань-Москва
- Ковалевский 1886a:** Ковалевский М. 1886, *Современный обычай и древний закон*, т. I, Москва
- Ковалевский 1886б:** Ковалевский М. 1886, *Современный обычай и древний закон*, т. II, Москва
- Ковалевский 1890:** Ковалевский М. 1890, *Закон и обычай на Кавказе*, т. I, Москва

Levan Beburishvili

Ethical Problem in Vazha Pshavela's Epic Poem "Host and Guest"

In Georgian literary criticism the relationship between the individual and the society is duly acknowledged to be one of the main issues of Vazha Pshavela's creative works. The mentioned problem is raised with the whole acuteness in the epic poem "Host and Guest." Some of the researchers consider that the poem essentially depicts the tragedy of the man placed between the two truths, and that the confrontation between the individual and the society is conditioned by the ethical dilemma – the conflict among mutually incompatible, obligatory moral norms. Accordingly, the conclusion has been reached that both parties – the individual and the society – are right in their own ways.

This opinion was developed by G. Natroshvili, N. Natadze, A. Bakradze, D. Reyfield, Z. Shatirishvili and other literary critics who gave different interpretations to it. From the point of view of these authors, both parties (Jokola and the community) follow only one compulsory custom (Jokola – hospitality; the community – the tradition of revenge); which, according to the re-

searchers, is conditioned by the fact that both revenge and hospitality are **equally powerful** customs and it is impossible to follow both of them under such circumstances. This also means that, according to the customary law, it is not defined which of the moral habits is more preferable in this particular instance when the guest is also an enemy; and it is not defined either how the host should behave in such a case. Therefore, they come to the conclusion that both parties are right in their own way.

In order to clarify the issue, on the one hand, it is necessary to take into account folkloric-ethnographic materials because, as it is noted in scientific literature, "... such a characteristic custom of hospitality as the one presented by Vazha Pshavela is not a poetic picture, but it is a real expression of the concrete reality. This is confirmed by ethnographic findings" (Grigol Kiknadze), and, on the other hand, there should be conducted an in-depth analysis of the poem "Host and Guest" itself.

Based on the analysis of the folkloric-ethnographic materials of the Caucasian peoples, the conclusion can be drawn that according to the customary law of the highlanders of the Caucasus, after the enemy stepped over the threshold of a family, the preference used to be given to hospitality and the duty of revenge on him was abolished, but it came into practice again only after leaving the host's family. So, it can be said with certainty that Jokola Alkhastaidze behaves consistently; therefore, speaking about the negligence (or unilateralism) of any duty on his part is completely unjustifiable.

Actually, in this case when the dignity of its own member is hurt, the community itself violates the tradition. From the point of view of highlanders, the cult of the hearth was so strong that nobody was excused for disrespecting it. A highlander used to make an oath holding the chain of the hearth, stealing the chain of the hearth was regarded as an unforgivable crime, and shooting the gun at the house was equal to shooting a man. According to the customary law, no stranger could interfere with family matters without a permission of the head of the family. The latter's functions were so great that, as it has been noted, sometimes it was he who made decisions even over such issues as life and death of the family member. The fact that the guest of the family under no circumstances had a right to do anything willfully is clearly seen in the text of the poem. On seeing the old Kist as Jokola's guest, Zviadauri got pale and covertly tried to grab a dagger but promptly managed to refrain "because a guest mustn't create a disturbance in the family of a stranger." It's obvious,

the Kists who came to Jokola's house were considered to be guests themselves and by kidnapping the other visitor from the family they would disgrace the dignity of the host.

Vazha Pshavela masterfully shows the psychology of the crowd. The thirst for revenge makes the Kists lose their mind. The crowd acted in a fit of passion and could not be fully aware of the peculiarities of the situation and aimed at taking their revenge at any cost.

As a result, by acting in accordance with their customs the community breaches the rules of its own life, it does not take into account place and time factors, which were so crucial that they even acquired sacred importance. Pursuant to the oldest representation, some of their behaviour strictly obeys the principles of place and time. Hence, even in the community the norms of customs should have been performed in accordance with the accepted consistency. This was what Jokola demanded from the community.

Although the thirst for revenge makes the crowd lose its reason, the Kists still feel a sense of guilt. This fact is clearly confirmed by the artistic detail, when they are secretly going to capture Jokola's guest. "The community behaves willfully when it does not notify Jokola about its decision. On the contrary, the spy having been sent to Jokola's family is tasked by the community that "on no account should Jokola be informed about the intention of the village". Naturally a question arises: Why has Jokola been concealed from their aim? Obviously, they are going to violate the tradition" - duly comments Davit Tsotskolauri. The Kists know very well that a worthy man will never let his guest be insulted, that is why Zviadauri has been stealthily captured. The community thinks that by putting Jokola face to face with the fact they will be able to restrain his personal will. Not being able to break Jokola by bullying him, they try to entice him with the insidious psychological shock when they notify him: "It was he who killed your brother". Jokola manages to pass even this test, he tries to overcome the great spiritual pain, not to betray his moral principles: "All that you are trying to say .../ may be true ./ you can't tie my heart / to your wishes with thread. / He is my guest today, / though he owes me a sea of blood, / I cannot betray him. / I swear it, by God, his creator."

The circumstance that shows which side is right in this situation can be obviously seen at the time of the verbal confrontation between Jokola and Musa. Jokola duly blames his countrymen for defying their own religion and breaking the rule of God. The reference to hospitality as to the "Rule of God"

clarifies once again that according to the customary law, the inviolability of the guest bears the nature of a religious duty. As Jokola says, the behaviour of the community is unbelievable, nobody in Kisteti has ever heard of the guest having been treated in such a way: "Why are you here? he cried, /"Whose guest are you binding with a rope? / Why are you breaking our sovereign law? / Why are you drenching my head with mud? / Who has ever betrayed a guest? / No one has ever come across such a thing in Kisteti./ What have I done, then, / that you are all at my door? / You've forgotten the rules of your own cult, / that is why you are acting so feloniously."

If hospitality and the custom of "Blood Law" have equal force, then "the Rule of the Lord" mentioned by Jokola should be confronted by the Kists with the other kind of "Rule of the Lord". The citation – "but God himself commanded to treat the enemy with hostility." – which the researchers use as the argument supporting the community, is actually uttered by the Kists after punishing Zviadauri. Nobody cites this commandment while arguing with Jokola, as the community knows quite well that in this case it cannot be a strong argument because, in accordance with the hierarchy of customs, hospitality is more plausible.

That is why the sacred authority is cited only by Jokola, and the community cannot manage to offer any convincing moral arguments. Their only proof is force and the sole decision of the community: "Whatever the tribe must do, it will do / according to the tribal rules". Briefly, Jokola has been blamed for "the betrayal of the community" and the rebellion against the unanimous decision taken with the consent of the majority.

In this case the supreme authority for the community is not the "Rule of the Lord", but practical necessity. And using a modern term, the "democratic" will of the majority is declared to be the supreme authority. "The Divine Rule" is confronted by the narrow utilitarian aspiration. The community forgets the sacred custom, because it is not convenient for it in this situation, so it uses the selective law.

In contrast to the community, Jokola is the personality with strong values. The moral laws have the comprehensive, imperative importance for him in any case and he honestly follows them even if he has to confront the community. The moral values for Jokola stand above the will of the majority and he remains faithful to them to the end.

So, here the personal morality does not contradict the social morale as it is sometimes noted. The individual does not constitute any new moral laws,

but it is he who follows the standard of social morality, which is violated by the society itself, acting in a fit of passion. In short, Jokola is completely right not only from the personal point of view, but in terms of social moral values as well.

The theory of the two truths has been undermined by the circumstances that Vazha does not make us feel sympathy for the community. On the contrary, he depicts it in sharply negative colours as an avenger and violator. The poet's negative attitude toward Jokola's opponents is seen in their metaphoric characteristics. The Kists are guilty because of the inconsistency of their actions. In short, the behavior of the community is inhumane and unjust not only from the vantage point of view, but according to the legal standards existing under the communal regime as well.

The poem "Host and Guest" does not actually pose an ethical dilemma. The controversy is not between two different versions of the truth, but between justice and injustice (the last replica of Jokola: "Let the mercy of heaven and earth rebuke you, as you are committing injustice!" The silence on the part of the community clearly reveals them as the ones who are unjust).

And whereas the community breaks the sacred custom, only one person, the moral hero protects the dignity of his own family, community and generally of the humanity. The poem "Host and Guest" describes the tragedy of human, for whom the sense of moral values and conscience are placed at a higher level than the will of the majority. The society blinded by utilitarian purposes uses violence against a dignified human. Although Jokola is physically defeated, he wins spiritually, as he does not betray the existing moral beliefs and this is the honest performance of moral duties in which Vazha Pshavela sees the main idea of human life.

Furthermore, today when the "democratic" will of the majority is often cited as the argument of morality, Vazha Pshavela's "Host and Guest" reminds us that the will of the majority cannot be the absolute substantiation of truth and there exists the field of ethics which stands higher than the will of the majority and which cannot be determined by calculation.

The power of the individual is clearly revealed when he protects the existing moral values against the will of the majority. A real individual is a person who will not comply with the pressurizing force coming from the masses and in spite of all kinds of oppressions he manages to remain a moral individual.